

Лідія МАКАРЕНКО,

orcid.org/0000-0003-4465-4738

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри сценічного мистецтва та культури,

керівник центру менеджменту якості вищої освіти

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) makarenko.lp@knu.edu.ua

ХУДОЖНЬО-СТИЛІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН «ЩЕДРИКА» МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Стаття присвячена аналізу художньо-стилістичного феномену хорової мініатюри «Щедрик» Миколи Леонтовича. Визначено значення творчості композитора на формування української культури та вплив на державотворчі процеси. На основі музикознавчого, історико-культурологічного підходів розглянуто специфіку композиторської творчості Миколи Леонтовича. Висвітлено поєднання архаїчної фольклорної мелодики із професійними прийомами композиторського письма, що забезпечило унікальність музичної мови знаменитої на весь світ мініатюри.

Історичний контекст творчості Миколи Леонтовича розглянуто у взаємозв'язку з національно-культурними процесами початку ХХ століття. Показано, що діяльність Олександра Кошиця та Симона Петлюри відіграла ключову роль у світовій популяризації «Щедрика» та утвердженні образу України як самостійної держави. Проаналізовано феномен Української республіканської капели, яка, гастролюючи Європою та Америкою, стала інструментом культурної дипломатії УНР. Висвітлено символічне значення можливого повернення капели або її нащадків до сучасної України як акту національної єдності, що набуває особливої ваги у контексті сучасної повномасштабної війни та нової хвилі української еміграції.

Узагальнено, що «Щедрик» виступає не лише музичним шедевром, але й вагомим культурним кодом української ідентичності, який уособлює тяглість традиції, духовні архетипи та національний світогляд, сформований упродовж багатьох століть. Обробка Миколи Леонтовича демонструє унікальну здатність професійного мистецтва не лише зберігати фольклорну спадщину, але й осучаснювати її, надаючи їй нових змістових інтенцій та значення.

У ширшому культурному контексті «Щедрик» постає як приклад того, як музичний твір може виконувати функцію символічного об'єднання й репрезентації нації у світовому просторі.

Таким чином, значення «Щедрика» далеко виходить за межі музичного твору. Він стає знаком культурної тягlosti, символом духовної стійкості та проявом національного самоствердження, а також важливим елементом сучасного українського державотворчого дискурсу, який підтверджує єдність минулого, сучасного й майбутнього української культурної традиції.

Ключові слова: Щедрик, Микола Леонтович, українська ідентичність, фольклор, поліфонія, хорове мистецтво, культурна дипломатія, щедрівка.

Lidiia MAKARENKO,

orcid.org/0000-0003-4465-4738

PhD in Art Studies,

Associate Professor at the Department of Performing Arts and Culture,

Head of the Center for Quality Management in Higher Education,

Kyiv National University of Technologies and Design

(Kyiv, Ukraine) makarenko.lp@knu.edu.ua

THE ARTISTIC-STYLISTIC PHENOMENON OF MYKOLA LEONTOVYCH'S "SHCHEDRYK" AND ITS CULTURAL SIGNIFICANCE IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN STATEHOOD

The article is devoted to the analysis of the artistic and stylistic phenomenon of Mykola Leontovych's choral miniature Shchedryk. It identifies the significance of the composer's work for the formation of Ukrainian culture and its influence on state-building processes. Based on musicological and historical-cultural approaches, the study examines the specificity of Mykola Leontovych's compositional style. It highlights the synthesis of archaic folk melodics with professional techniques of compositional writing, which ensured the uniqueness of the musical language of this world-renowned miniature.

The historical context of Leontovych's creative work is considered in correlation with the national and cultural processes of the early twentieth century. It is demonstrated that the activities of Oleksandr Koshyts and Symon Petliura

played a decisive role in the global popularization of Shchedryk and in establishing the image of Ukraine as an independent state. The article analyzes the phenomenon of the Ukrainian Republican Kapelle, which, while touring across Europe and America, became an instrument of cultural diplomacy of the Ukrainian People's Republic. Particular attention is given to the symbolic significance of a potential return of the choir or its successors to contemporary Ukraine as an act of national unity, especially profound in the context of the current full-scale war and the new wave of Ukrainian emigration.

It is concluded that Shchedryk serves not only as a musical masterpiece, but also as an important cultural code of Ukrainian identity, embodying the continuity of tradition, spiritual archetypes, and the national worldview shaped over many centuries. Leontovych's arrangement demonstrates the unique ability of professional art not only to preserve the folk heritage but also to modernize it by imbuing it with new semantic intentions and meanings.

In a broader cultural context, Shchedryk emerges as an example of how a musical work can function as a symbol of unity and a representation of a nation in the global arena.

Thus, the significance of Shchedryk extends far beyond the scope of a musical composition. It becomes a marker of cultural continuity, a symbol of spiritual resilience, and an expression of national self-affirmation, as well as a vital element of contemporary Ukrainian state-building discourse that affirms the unity of the past, present, and future of Ukrainian cultural tradition.

Key words: Shchedryk, Mykola Leontovych, Ukrainian identity, folklore, polyphony, choral art, cultural diplomacy, shchedrivka.

Постановка проблеми. Хорова мініатюра «Щедрик» Миколи Леонтовича посідає унікальне місце в українській та світовій музичній культурі, адже, поєднує у собі архаїчну фольклорну мелодику з високим рівнем професійної композиторської майстерності. Незважаючи на широку популярність твору науковий аналіз «Щедрика» в контексті художньо-стилістичних особливостей, націєтворчих процесів та культурної дипломатії потребує подальшого поглибленого вивчення. Значний дослідницький інтерес викликають як специфіка поліфонічного мислення М. Леонтовича, так і ті культурно-історичні умови, у яких було створено хоровий твір.

Проблема також полягає у недостатньому висвітленні ролі «Щедрика» як культурного коду української ідентичності та мистецького феномену, що став інструментом державотворення та міжнародної репрезентації України. Окремого аналізу потребує діяльність Української республіканської капели під керівництвом Олександра Кошиця, завдяки якій обробка Леонтовича набула світового звучання й стала чинником культурної дипломатії УНР.

Усвідомлення художньо-стилістичної природи обробки, її музикознавчих особливостей, історичних обставин створення, а також її впливу на формування культурної спадкоємності та державницької парадигми України становить актуальне наукове завдання, що й зумовлює необхідність дослідження феномену «Щедрика» у цій статті.

Аналіз досліджень. Проблема художньо-стилістичного осмислення «Щедрика» Миколи Леонтовича та його ролі у формуванні української ідентичності й світового образу України вже неодноразово ставала предметом наукового дослідження, однак залишається такою, що потребує подальшого узагальнення й систематизації.

У сучасному дискурсі важливе місце посідають праці В. Кузик, зокрема, публікація «„Щедрик“ / “Shchedryk” / Good (New Year’s) Wishes aka “Carol of the Bells” Миколи Леонтовича». У цьому дослідженні акцент зроблено на внутрішній музично-структурній організації твору, зокрема на ролі чотиризвукового остинатного мотиву, принципі *perpetuum mobile* та особливостях фактурної побудови. п. Валентина Кузик деталізує техніку композиторського письма М. Леонтовича, висвітлює взаємодію остинато й поліфонічних прийомів, роз’яснює семантику мотивного «зерна» як інтонаційного ядра композиції, водночас ставлячи «Щедрик» у ширший контекст національної традиції та композиторської школи (В. Кузик).

Важливе місце для нашого дослідження посідає стаття Н. Ю. Овсяннікової «„Щедрик“ як культурний код української ідентичності та глобальний музичний феномен», у якій авторка розглядає твір Леонтовича як знаковий маркер української культури, що одночасно функціонує у національному й світовому контекстах (Овсяннікова, 2025: 358). Дослідниця акцентує увагу на багаторівневій символіці твору, його репрезентативному потенціалі та на еволюції «Щедрика» від фольклорної шедрівки до глобального різдвяного бренду, приділяючи особливу увагу історії створення кількох авторських редакцій твору.

У ширшій перспективі проблематика української музики в глобальному культурному просторі розглядається у праці Л. П. Макаренко «Українська музика у світовому контексті», де окреслено тенденції інтеграції української музичної культури в міжнародний мистецький дискурс (Макаренко, 2023: 442). У цьому контексті «Щедрик» постає одним із ключових прикладів музичного твору, що виконує функцію національного культурного коду

України у світі та стає важливим інструментом формування позитивного іміджу держави.

Творчість М. Леонтовича досліджено також у працях видатних науковців, серед яких: О. Бугас, О. Гончаренко, І. Дікун, Г. Карась, О. Корчова, Л. Костюк, Літвінова, А. Миргородська, В. Скрипник, С. Сорочинська, М. Третяк, А. Юсіфова.

Разом із тим, попри наявність ґрунтовних праць, зазначені дослідження зосереджуються переважно або на культурологічному й ідентифікаційному вимірі феномену «Щедрика», у науковому обігу недостатньо висвітлено питання цілісного художньо-стилістичного аналізу обробки М. Леонтовича з одночасним урахуванням її державотворчого виміру, пов'язаного з культурною дипломатією та сучасними процесами українського державотворення. Саме заповненню цієї прогалини й присвячено дану статтю.

Мета статті – проаналізувати художньо-стилістичні особливості «Щедрика» Миколи Леонтовича, з'ясувати його значення для формування національної культурної ідентичності та визначити вплив твору на процеси українського державотворення.

Виклад основного матеріалу. В українській музичній культурі особливе значення має діяльність композиторів, які інтегрували народний фольклор у професійну музику. На межі XIX–XX століть, у період стрімкої урбанізації, фольклор утратив частину своїх прикладних та обрядових функцій. Однак саме завдяки видатним українським композиторам народна музична творчість, зазнавши певного переосмислення, відродилася в академічній музичній культурі. Перенесення фольклорного мелосу до професійної сфери не лише забезпечило збереження музичної пам'яті, а й стало свідченням української культурної спадкоємності, що є важливою складовою процесів українського національного державотворення.

Творчість Миколи Леонтовича¹ посідає центральне місце у формуванні української музичної культури початку XX століття. Його хорові мініатюри, витончені за формою й глибокі за змістом, стали зразками майстерного поєднання архаїчного фольклорного мелосу з професійною композиторською технікою. Серед них особливо виділяється «Щедрик» – твір, який вийшов за межі національного мистецтва й перетворився на один

із ключових культурних кодів України. Водночас «Щедрик» є свідченням безперервної культурної тягlosti національної традиції, демонструючи спадкоємність світоглядних та естетичних засад, що формувалися на українських теренах упродовж тисячоліть.

Трагічна смерть Миколи Леонтовича стала одним із перших проявів репресивної політики радянської влади щодо української еліти. Інтелекція та культурні діячі, у той час, ще не усвідомлювали масштабів більшовицького терору, дехто вірив у майбутній «комуністичний рай», однак убивство М. Леонтовича в січні 1921 року виявило справжнє ставлення московської влади до української культури та народу. Злочинне вбивство композитора, здійснене чекістом під прикриттям А. Грищенком, стало передвісником політики системного знищення української еліти, що невдовзі проявилася в масових репресіях, «розстріляному відродженні», переслідуванні духовенства, голодоморах та тотальному знищенні національної культури.

Мелодія «Щедрика» належить до найдавніших шарів українського обрядового фольклору. Тема побудована на остигатому повторенні мелодії із чотирьох звуків, що створює ефект ритуального заклинання. У мелодії зашифровані риси дохристиянської музичної магії, насиченої елементами обрядового навіювання та медитації. Такі моноінтонаційні моделі характерні для пісень календарно-обрядового циклу, у яких тема добробуту й «оновлення» світу у символічній формі мала визначальне смислове значення. Після християнізації архаїчна мелодика щедрівки не втратила своєї актуальності: вона органічно ввійшла до пісень зимового обряду, зберігши основні інтонаційні формули і водночас адаптуючись до нової релігійної парадигми.

Передача мелодії щедрівки з уст в уста впродовж багатьох поколінь стала виявом культурної неперервності формування української нації. Саме факт безперервного виконання «Щедрика» на тих самих теренах протягом тисячоліть – є свідченням історичної тягlosti української культури й глибини національної традиції. У цьому контексті творчість Миколи Леонтовича набуває ще вагомішого значення: композитор не лише зберіг архаїчну мелодіку, а й надав їй нового художнього значення, забезпечивши її подальше життя вже у професійній музиці.

Обробка «Щедрика» стала результатом багаторічної праці М. Леонтовича як диригента й композитора. Кожен інтонаційний жест, кожен тембровий штрих є продуманим і відшліфова-

¹ М. Леонтович – видатний український композитор, хоровий диригент, громадський діяч. Народився 13.12.1877 р. в селі Монастирок, Брацлавського повіту, Подільської губернії, був убитий 23.01.1921 в селі Марківка, Гайсинського повіту, Подільської губернії.

ним елементом художнього задуму. Композитор створив твір, який однаково ефектно звучить як у виконанні професійних хорів, так і аматорських колективів.

Як зазначає Н. Ю. Овсяннікова: «Хронологія роботи над щедрівкою охоплює період з 1901–1902 років, коли з'явилася перша композиція, до 1919 року, коли була завершена остання редакція. Загалом Леонтович залишив п'ять авторських версій цієї відомої колядки, що свідчить про його глибоку зацікавленість і постійний пошук найкращого музичного вирішення» (Овсяннікова, 2025: 358).

Структура твору демонструє ідеальний баланс між автентичною мелодикою та авторським композиторським письмом. М. Леонтович надзвичайно бережно ставиться до народного першоджерела: мелодія зберігає свою природність, проте розкривається в складному поліфонічному викладі. Саме в цьому переплетенні народної архаїки та професійної майстерності й проявляється феномен М. Леонтовича як митця, здатного «консервувати» українську фольклорну традицію у класичні музичні форми.

Розпочинається твір сольним вступом теми. (тт. 1–4), в тактах 5–8 з'являється перше поліфонічне «протистояння» фактури завдяки альтовій партії, яка підсилює звучання мотиву низхідним рухом. У тактах 9–12 до альтового ходу гармонійно долучається тенорова партія. Дальший розвиток теми призводить до об'єднання хороших партитур в монолітну вертикаль (тт. 13–16), максимально підсилюючи образність текстового мотиву «Там овечки покотились, а ягнички народились». Подальший поліфонічний розвиток у тактах 17–24 вибудовується на контрапункті хороших ліній, що створює ефект руху та внутрішньої напруги без зміни остинатного центру мелодії. Тенори у високій теситурі створюють ефект вертикального «прорізання» хорового полотна.

У кульмінації («В тебе товар весь хороший ...» тт. 21–24) голоси звучать у напружених теситурах. Верхні партії формують дзвінкий, святковий тембровий купол. У тактах 25–28 вводиться авторська сопранова контрастна тема («В тебе жінка чорноброва...»), побудована на висхідному поступальному пасажному русі, що створює образ польоту та внутрішньої невагомості. Звучання альтів і басів у цей момент забезпечує опорну звукову гармонічну основу.

У тактах 29–33 звучить *murmurando* – один із найтонших темброво-акустичних прийомів твору. Приглушене звучання формує розмитий резонанс на фоні якого, як відлуння лунає основна тема.

У фінальних тактах (34–36) фактура поступово розріджується й уповільнюється, створюючи ефект згасання звукової енергії. Завершальне картинно-зображальне проведення слів «ластівочка» звучить, як відлуння, що відображає віддалення й водночас виконує функцію завершення композиції, підкреслюючи циклічність і символічну природу автентичного образу.

Фактура «Щедрика» вирізняється поступовим розгортанням і багат шаровістю, що формується через поєднання моноінтонаційної основи, поліфонічних протистоянь та тембрових контрастів. Одноголосна лінія щедрівки підкреслює архаїчний характер ритуального моноспіву. Подальший розвиток фактури пов'язаний із появою підголоскових ліній, що створюють гармонічні нашарування й надають звукові глибинного резонансу. Поліфонічний рух голосів формує динамічну гармонію, у якій акордовість виникає не стільки як статична вертикаль, скільки як результат взаємодії самостійних мелодичних ліній. Звуки в нижніх голосах стабілізують модальну структуру, тоді як прийом *tutti* переводить фактуру у фонічно-резонансний стан, створюючи ефект засинання. У завершенні твору фактура розріджується й набуває прозорості, що підкреслює образне згасання та акустичне віддалення заключної інтонації.

Одним із ключових елементів художньої мови «Щедрика» є унікальна організація мотивного матеріалу, що визначає внутрішню логіку твору. Дослідники звертають увагу на те, що саме мотивна формула, яка є основою щедрівки, забезпечує відчуття безперервності та внутрішнього динамізму, властивого обробці Леонтовича. У науковій та мистецтвознавчій літературі особливо підкреслюється роль цього чотиризвукового мотиву, який композитор трансформує в інтонаційне ядро всього твору.

Як зазначала дослідниця творчості М. Леонтовича, видатна науковиця В. Кузик: «Головне зерно твору – чотиризвуковий мотив. Він повторюється *ostinato* з проведенням у всіх партіях 68 разів! Ці зерна – ніби блискотливі перлинки, розсіпані в просторі, з яких плететься барвіста звукова сіянька-гердан. М. Леонтович вдається до використання розмаїтих технік композиторського письма, не порушуючи однак головного принципу *regretium mobile* – «вічного руху» *ostinato*» (Кузик).

Завдяки майстерному поєднанню фольклорної основи й композиторської техніки «Щедрик» постає не лише як хоровий шедевр, але й як символ української музичної традиції, що втілює духовність і глибинну національну ідентичність.

Світова слава «Щедрика» стала можливою завдяки співпраці двох видатних діячів: Олександра Кошиця та Симона Петлюри. Як головний отаман УНР, С. Петлюра усвідомлював, що міжнародне визнання України як самостійної держави значною мірою залежить від культурної дипломатії. Саме тому він ініціював формування Української республіканської капели, доручивши її керівництво О. Кошицю – диригенту, етнографу й композитору.

Українська республіканська капела була створена в Києві у січні 1919 року за особистим наказом С. Петлюри. Капела мала виконувати роль «музичного посольства», покликаною донести європейським державам інформацію про існування незалежної України.

У 1919 році капела вирушила у масштабне гастрольне турне Європою. Першими країнами стали Чехословаччина, Австрія та Швейцарія. Згодом хор виступав у Франції, Бельгії, Нідерландах, Англії, Польщі, Іспанії та Німеччині. Програма складалася з українських духовних і народних хорових творів, серед яких центральне місце посідав «Щедрик» Миколи Леонтовича. У 1922 року капела вирушила у гастролі до США. Перший концерт у Нью-Йорку, що відбувся у Carnegie Hall, став історичною подією і саме тоді американський композитор українського походження Пітер Вільговський створив англomовну адаптацію «Carol of the Bells», яка згодом стала однією з найпопулярніших різдвяних мелодій у світі.

Поки хорова капела гастролювала, Українська Народна Республіка була окупована більшовицьким режимом. Повернення додому стало неможливим, оскільки на хористів чекала б доля багатьох українців, знищених репресивною машиною радянської влади. Таким чином, історія капели стала віддзеркаленням історії українського народу: позбавлення державності, вимушена еміграція, розрив із Батьківщиною. Після завершення гастролей у 1924 році капела фактично припинила існування, але її учасники роз'їхалися по світу, несучи українську пісню у світ.

«Щедрик» Миколи Леонтовича отримав всесвітнє визнання, ставши частиною різдвяного канону. Мелодія щедрівки, народжена в Україні, однак, перетнула національні межі та стала не тільки символом української народної творчості, але й залишила вагомий слід у світовій музичній культурі» (Макаренко, 2023: 442).

У культурно-історичній перспективі особливо цікавою постає ідея символічного повернення Української республіканської капели на Батьківщину. Адже за кордоном мешкають нащадки учасників капели – правнуки й праправнуки, діють українські товариства і хорові колективи, які є спадкоємцями традицій Української республіканської капели. Символічна реконструкція або повернення капели до незалежної України могло б стати подією світового масштабу: жестом історичної пам'яті, актом відновлення культурної спадкоємності та знаком об'єднання українців, які в різні історичні епохи були змушені залишити Батьківщину.

Особливої актуальності ця ідея набуває в умовах повномасштабної російсько-української війни, коли мільйони громадян знову опинилися в еміграції, розкидані по різних країнах світу. В цьому контексті символічне повернення капели могло б набути додаткової функції – стати культурною подією, що сприятиме формуванню ментального й емоційного зв'язку з Україною, підтримці національної єдності та слугувати як заклик для українців повернутися додому.

Висновки. Отже, діяльність митців, які використовували у свої творчості народний фольклорний мелос є фундаментальною для збереження культурної пам'яті та формування української національної ідентичності. В умовах урбанізації фольклор утратив свою первинну прикладну функцію й міг би поступово зникнути з практичного побуту. Проте композитори на кшталт Миколи Леонтовича перенесли народний мелос у професійну музичну культуру, забезпечивши його нове життя та розвиток. Цей процес не лише «законсервував» фольклорний мелос, але й заклав підвалини для сталого розвитку української музичної культури, утвердивши фольклор як опорний чинник націєтворення та один із ключових маркерів української ідентичності.

Хорова мініатюра «Щедрик» в обробці Миколи Леонтовича є феноменом української та світової музичної культури. Світова популярність твору продемонструвала, що музика може стати ефективним інструментом національної репрезентації та культурної дипломатії. Сьогодні «Щедрик» залишається одним із найяскравіших символів української культури, знаком її самобутності, живої традиції та мистецької величі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Овсяннікова Н. Ю. «Щедрик» як культурний код української ідентичності та глобальний музичний феномен. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2025. № 1. С. 356–360. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2025.327995> URL: <https://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/view/327995>
2. Кузик В. «Щедрик» / «Shchedryk» / Good (New Year's) Wishes aka «Carol of the Bells» Миколи Леонтовича. Музей Миколи Леонтовича. URL: <http://leontovychmuseum.org.ua/the-cultural-code-of-shchedrik/>
3. Макаренко Л. П. Українська музика у світовому контексті. SCIENCE AND SOCIETY. MODERN TRENDS IN A CHANGING WORLD. DOI <https://doi.org/10.36074/logos-22.12.2023.125> URL: <https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/article/view/1504/1536>

REFERENCES

1. Ovsianikova N. (2025) Shchedryk» yak kulturnyi kod ukrainskoi identychnosti ta hlobalnyi muzychnyi fenomen. [“Shchedryk” as a Cultural Code of Ukrainian Identity and a Global Musical Phenomenon] Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv : nauk. zhurnal., 1. 356–360. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2025.327995> URL: <https://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/view/327995>
2. Kuzyk V. «Shchedryk» / «Shchedryk» / Good (New Years) Wishes aka «Carol of the Bells» Mykoly Leontovycha. [“Shchedryk” / “Shchedryk” / Good (New Year's) Wishes, also known as “Carol of the Bells,” by Mykola Leontovych] Muzei Mykoly Leontovycha. [in Ukrainian]. URL: <http://leontovychmuseum.org.ua/the-cultural-code-of-shchedrik/>
3. Makarenko L. (2023). Ukrainska muzyka u svitovomu konteksti. [Ukrainian Music in the Global Context] Science and Society: Modern Trends in a Changing World. [in Ukrainian]. DOI <https://doi.org/10.36074/logos-22.12.2023.125> URL: <https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/article/view/1504/1536>

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025